

Utanmyrarapsodi

I den syriska öknen, längs den gamla sidenvägen mellan Kina och Europa, låg oasen Palmyra där kamelkaravanerna stannade. Kamelerna drack sig otörstiga, fortsatte vidare.

Vi har rest genom sjumilaskogarna, bolagsskogarna. Det är midvinter, vi följer en blek sol. Kylan sticker, frosten fördröjer rörelserna. Tankarna landar sakta. Det vidöppna perspektivet: Klikten, Norby, synintrycken skärps, blicken går i mål. Vi närmar oss mjölkpallen i Skåtån. Busgard.

Detta är världens centrum i geografiernas hierarki. Det är det andra som är perifert. Utanmyra, byarnas by.

Ute på åkern möter kölden vinden från Nörderväjk och en karavan av älgar tycks söka sig till bebyggelsen, drar iväg mot Kattskog och Merikon. Här är nattmörkret svart. Stjärnhimlar utan konkurrens. Århundraden av allvar, anletssvett, nomadliv. Här hördes inget frasande kallt siden, här gällde valkad vadmal.

Varma filter läggs fram och i kaminspisen mullrar snart brasan, som ett avlägset åskväder i fåbodarna.

Till vårt hus leds varma tankar i en sinnrik fjärrstyrning. Vi skruvar igång väggklockan, pendeln för tiden baklänges. Alla klockor går olika, veckodagarna flyter ihop.

**

Det blir åter björkgrönt, skogsgrönt. Överdådet av vitsippor i backarna upp mot Lovbjer.

Du har inte glömt av soldmålet, noterar en bybo. Jag befinner mig igen mitt i språket, de gamla orden sprätter ut som hyvelspån – åkkor - över vårt nya altangolv.

Köjt i gardär, pass dåddji, fjosfönstär, vårå illsätt, möjtå.

Men tofsvipan klagar och tranorna signalerar från viken. Tankens armar griper in i tiden. Den som lägger örat mot mjölkpallens vägg kan ännu höra harmonierna från ett tidigt sextiotal, när Emil Westbergs dragspel tonar ut mot byvägen.

Från Lärkas stuga skimtar bebyggelsen i Utanmyra.

Dundermasgard 1952, mittemot Busgard. Omodernt, utedass, lakanen frös fast i väggen. Jag sover i barnvagnen, far spänner fast den vid cykeln. Han vill visa upp mig för farmor och farfar i Gesunda. Färden skakar mjukt över Härkrånksbruni, Burmaväjän, långbankarna. Mitt behov av sjöluft och tallskog grundas. Slår rot.

Far byggde om släktgården, vi flyttade in, det blev ljust och modernt. Vi måste ha varit bland de första som skaffade elektrisk julgransbelysning.

Utanmyra, barn och hästar i varje gård, en by i rörelse. Beroendet av varandra, det gemensamma ägandet, vare sig man ville eller inte. Hårda ord, tillmälen, flin. De nedsättande namnen som fastnade som kardborrar vid släktled efter släktled.

Viljan växte i skogen och små flickor fick inte märkas för mycket. Men Bälter Eivor, några år äldre än jag, tog mig med på bio i Godtemplarhuset och bjöd mig på chokladbitar. Ett tystlåtet samförstånd i biobänken. Vilken lycka.

Laga skiftet pågick. De upprörda rösterna, lantmätarens namn uttalades med eftertryck - han hette Grönvall - konsonanter och vokaler liksom skvätte ut ur

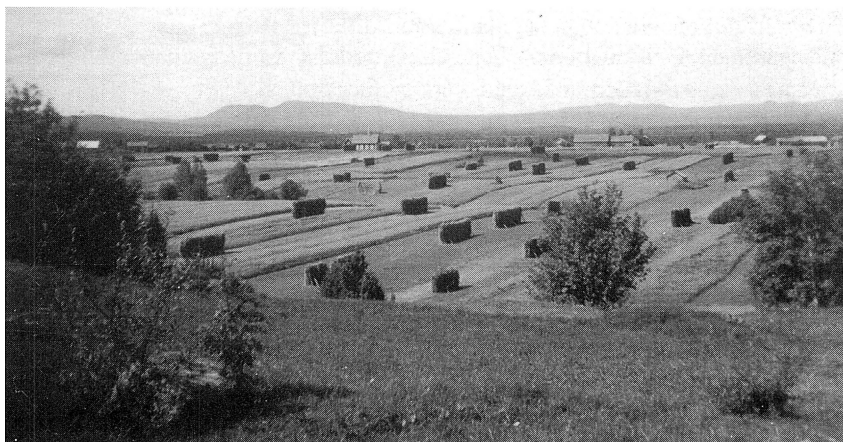
munnarna. De ständiga marktvisterna om råstenarnas placering. Blicken förankrades stadigt i jorden, men någon skulle få sin lott först i himmelriket. Visst fanns det sprängladdningar i marken.

Vårt potatisland låg i Mågsbudär. Med häst och trilla dit, alla hjälptes åt. Jag kände den magiska dragningskraften i jorden runt Klikten med alla rösen som vaktade landskapet. Vågorna som rullade in från storsiljan.

De gamla och de ofärdiga, de levande vägvisarna som stannade upp, samtalade med barn, dem man minns mest. Lukten av vinteräpplen i de kalla förstugorna. Dörrarna var olåsta, det var bara att kliva på. Tystnad och ro. Jag satt ofta hos Lejon Lina och Lejon Anders, jag minns när jag förstod att Jellon var barnspråk. Lina sjöng ”Ru, Ru Mångsjo”. Slaskhink vid dörren, gökur på väggen. Stillheten avbröts då och då av den galna pippin som jag fann omåttligt fascinerande.

”Merik Margit” från Lundgard satt ofta hos oss. Hon hade bott i Amerika, talade sollerömål med amerikansk accent, klädde sej amerikanskt. Återvändande med spännande ord och berättelser från en annan kontinent.

Utanmyra i himlen och på jorden. Söndagsskola för byns ungar hölls av Lafvas Kari hemma hos Bråmå Kari som hade tramporgel. Ett litet fattigt barn jag är. Trygga rekan. För att missionen skulle spridas även i Afrikon stoppade vi våra tvåöringar i kollektbössan. Sen kom tant Dagmar från Stockholm och ordnade sommarskola i sitt hus i Kråkkan; vi behövde säkert lite extra hyfsning.

Vy från Klikten mot Utanmyraåkern med ett otal hässjor som det såg ut på 30-talet.

Foto: Sven Hinders.

Femtioalet skulle snart vara förbi. Det var dags för farfar att dö, han var sjuk och bodde hemma hos oss. Senare har jag hittat brev efter farfar, ett sirligt skrivsätt, fullt läsligt. Farfar, dina barnbarns barn reser över halva jordklotet; nu är vi långt från knappheten, men din handstil är oöverträffad.

Byn möter en ny tid. Från köksfönstret spanar jag uppåt för att få en skymt av den första bemannade satelliten som sänts upp i rymden. Tänk att den var synlig från Utanmyra! Jag lär mig cykla på den nya grusväg som drar fram som ett rakt streck förbi gårdarna. En äldre grannflicka förklarar för mig att det passar inte att bära förkläde i skolan. Jag insuper intresserat alla dessa erfarna ord, det som rör skolan lockar mig. Sollerö skola, lukten från apelsinträdet i materielrummet, böckerna i biblioteket, de våta raggsockorna på värmeelementen. Men från lärarrummet steg en doft av kaffe, vuxenhet. Tillträde förbjöds.

Wilken storslagen skolväg, Kråkkan, vilken uppvärmning inför livets maratonlopp.

Jag blev sjuk i scharlakansfeber, transporterades i ambulans till Epidemijukhuset i Mora. Där vårdades många barn från Ovansiljan. Jag fick stanna i tre veckor, skrev brev hem. Sju år, försökte bemästra min oro. Låg vaken på nätterna, kunde inte sova för all belysning, ute var det inte kolmörkt som hemma. Far hälsade på mig fast det inte var besökstid, bjöd mig på banan, försökte muntra upp mig. Lukten av mogen banan fick för alltid ett eget utrymme i minnet, med direktkontakt till Epidemins kala väggar. Småningom blev jag piggare. En dag fick jag hjälpa till att tappa upp varmvatten till en baby som skulle badas. Hörde det för mig förbryllande samtalet mellan sköterskorna med deras funderingar om de små sjuklingarna på salen. Att de var så många barn från Älvdalen! Jo, men det var inte så konstigt, dom måste ju få sitt straff däruppe.

Jag och min syster Anna-Karin sjöng ”Tre små kullor dansa i sol på Sollerön” i en radioutsändning från Mora i ”Farbror Svens” program Barnens Brevlåda. Kanske hörde ingen på ön programmet eller så framkallade vi en stor stumhet, för vår sånginsats kommenterades aldrig.

Midsommar! Blomplockning till kransarna som skulle pryda majstången på Gambälgårdn. Jag och Anna-Karin deltog och samlade dessa blomster. För första och sista gången. När det så var dags för fiolflickornas och de dräktklädda barnens tåg med kransarna som skulle bäras fram, fick vi inte gå med. Vi bar leksandsdräkt, det gillades inte. Barnpsykologi var ännu ett okänt begrepp.

Far fick söka utkomst på byggen i Mälardalen, veckopendlade i flera år. Förde hem en buske som planterades i trädgården. En näckrosdamm anlades, rabatter grävdes, buskar och fruktträd planterades, allt enligt Hushållningssällskapets ritning över en trädgård för ett egnahem. Det blev till slut parkliknande; mor var i sitt esse.

*Gunnel och Anna-Karin
i sina vackra Leksands-
dräkter.*

En gång i tonåren gick vi ett gäng sollerökullor på kurs i Vassbo. En pojke från södra Dalarna hade lyssnat på vårt mål när vi pratade sinsemellan. Sen sa han till de andra:

- Tänk vad dumt det måste låta när dom snackar engelska.

Sådan simpel enfald. Vi som växte upp med både sollerömål och svenska och som fick lära oss andra språk, utveckla språkörat, vara beredda att anpassa oss så att omgivningen kunde förstå. Fördelen när vi skulle lära oss tyska kasusböjningar och ordens genus, här fanns historiska genvägar från den gamla svenskan som ingen lärare i läroverket kunde ana. Alla utländska turister som besökte Sollerön! Och visst lät det som sollerömål i Jay Epaes popklassiker med ord från söderhavsspråket maori: Puti Puti Kan-e-i-hana- E?

Nyåret 1969. Jag arbetar extra i Rune Svenssons pappers- och fotohandel. Rune går långsamt mot mig där jag står vid affärsdisken, han ser allvarlig ut. Jag tar betalt av en kund, slår in summan i kassaapparaten. Det är en oro i luften. Då berättar Rune för mig att min far har dött. Efter det blev sig inget mera likt.

Midsommar igen och värme. Det tjeckoslovakiska cykellandslaget tävlade i

Solleröloppet, de bodde hemma hos oss. Det blev ett soligt avbrott efter all sorg under vintern. Min mor bjöd cykelåkarna på havregrynsgröt – okänt för dem – och de åt med god aptit, knep spurtpris och placerade sig bra i tävlingarna. Hemma hos oss var det ofta folk på besök, mor sålde ägg, man stannade och språkade en stund. Stig och Margit kom farande från Mora i sin bil, kaffekopparna klirrade på trädgårdsbordet.

Lagledaren från Prag, hälsade på Margit genom att ge henne en elegant kyss på handen, säkert den enda gången i Margits liv. Nej, några sådana centraleuropeiska vanor var inte vanliga i Utanmyra, inte ens i Mora. Resten av den dagen svävade Margit i högre rymder. För att få ihop litet pengar sålde Jiri, Jindrich, Miroslav och Petr cykeldäck och reservdelar. Deras vistelse hos oss var snart förbi. Året därpå kunde de inte komma. Då gällde utreseförbud ur Tjeckoslovakien.

Sommaren 1969 tumlar vidare. En grupp amerikanska studenter gästar Sol-lerön under tio dagar. Kapprodd, utflykter, Fourth of July-party. Jag lär känna Dan som studerar på St John's University i New York. Nya ord läggs ner i det som blir minnets fördjupning; dynamite, cool, groovy. I slutet av juli samma år skriver Dan stolt i ett brev: We put a man on the moon and it's not made of cream cheese!

**

Nu bromsar minnet upp. Det knastrar i gruset på infarten till gården. Det är sommar i början av tjugohundratalet. Ur en polskregistrerad bil kliver en ung man ut, frågar på bruten engelska efter vägen till strawberry fields. Jag förstår att han menar jordgubbsodlingarna i Mågsbudär. Han ser trött ut, han har rest långt. Han får min beskrivning.

Mågsbudär forever.

I vår trädgård svämmar buskarna med doftschersmin över av blommor. Enbusken från Mälardalen har växt sig hög, en främmande solitär som trivs och ger skugga. Jag läser min mors noteringar om växterna. Botemedel mot huvudvärk av rölleka, ängssyran vid björkroten.

Tornseglarnas ringdans pågår oavbrutet ovanför mig, tsirr-tsirr, de lever sina liv i luften, rör sig hela tiden. Jag går in i köket, håller upp mjölk i en skål, bryter ned hårt tunnbröd. Tänker att jag skulle vilja göra som en av mina kusiner gjorde en gång som barn. Kusinen tog gräde i stället för mjölk, smakade och konstaterade nöjt: god sull! Det blev ett talesätt.

Cyklar ner till Stunisväjk för att se solnedgången. Tar till vara lyskraften i vattnet så att den inte förfars, viker ihop bilderna, stoppar ner dem i minnet.

Tiden härifrån och tillbaka och framåt igen.

Bus Gunnel Åkesson